

Іваненко С. М., д. філол. н., проф.
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ

КРИТИЧНА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПУБЛІЦИСТИКА ЛЮДВІГА ГАРІГА ПРО ВІДНОСИНИ «РЕГІОН-ФЕДЕРАЦІЯ-ЄВРОПА»

У статті розглядається висвітлення відносин «регіон-федерація-Європа» у публіцистиці Людвіга Гаріга (Саарланд), який визначає прикмети регіонального розвитку спільноти як утілення глобальних процесів і наголошує на непересічності внеску малих регіонів у ці процеси сьогодення, використовуючи іронічну тональність (антитеза, оксиморон, метафоричні порівняння, метафора).

Ключові слова: *регіон, федерація, Європа, Саарланд, іронічність, антитеза, радість.*

1. Вступні зауваги

В Україні в останні роки інтенсивно точиться дискусія про федеративний устрій і місцеве самоврядування, при цьому часто згадується досвід європейських країн, насамперед Німеччини, й забувається історія питання, а саме: Німеччина активно йде до свої єдності вже понад півтора століття й з 345-355 князівств у XIX ст. має зараз 16 федеральних земель, які опікуються питаннями освіти, культури і спорту; місцевого самоврядування і внутрішньої безпеки (поліція включно), хоча відповідні міністерства існують і на рівні федерації. Їх функція однак полягає у пропозиції уніфікованих норм і форм праці відповідних галузей, тут виявляються доцентрові й відцентрові процеси. І хоча Німеччина – це федеративна республіка, для її устрою характерна сильна центральна влада [4; 5; 6].

Крім земельного поділу, у німецькій пресі часто фігурує поняття регіону. Загальновизнаної дефініції поняття «регіон» немає. Воно

асоціюється у німців більшою мірою з виробництвом сільськогосподарської продукції у певному регіоні. У географічному сенсі певний регіон мав би мати ще й «політичну, економічну і/чи адміністративну цілісність» [1]. Критерії виділення регіону досить неоднозначні, зазвичай розрізняють критерій гомогенності й функціональності [1]. Мовна гомогенність – це носій культурної або національно-культурної гомогенності певного регіону, і вона має неабияке значення для успішності комунікації в регіоні. Усе діловодство відбувається в Німеччині стандартною німецькою мовою (мова парламенту, земельних парламентів, судочинства, закладів освіти, науки, інформаційної галузі, преси, промисловості, війська і т. д.), підвалини для уніфікації якої та її поширення заклав майже 500 років тому Мартін Лютер. Існує також діалектне мовлення, яким користуються насамперед у побуті в певних місцевостях і в художній літературі, але цей фактор не впливає на використання стандартної німецької мови у офіційно-адміністративних ситуаціях.

Науці відомо, що процеси, які відбуваються на межі двох або декількох інших процесів, можуть мати непересічні результати або вражати своєю специфікою. Якщо йдеться про прикордонні місцевості країн, то вони часто впливають одна на одну як білатерально, так і завдяки глобальним світовим процесам. Таким надрегіональним, глобальним фактором впливу на культури світу є фактор масової культури. При цьому важливим залишається співвідношення маскультурного і культурної самоідентичності певного регіону. У ньому може відзеркалюватися гомогенність глобального у національно-культурному сприйнятті світу і власного суспільства, але також напр. європейська ідентичність певних європейських культур та ін.

Питання подібного плану і деякі відповіді на них знаходимо у публіцистиці Людвіга Гаріґа, якого називали затятим зульцбахівським космополітом [3]. Навіть у цьому оксимороні виявляється характеристика

регіонального як сутності глобального. На прикладі Саарланду Людвіг Гаріг намагався показати глобалізований світ, у якому необхідні такі риси характеру, які давно притаманні саарцям.

Доля у різні часи уперто формувала своєрідність саарців завдяки сусідству з Францією, а в 1980 р. почався процес утворення Європейського регіону на територіях різних країн і спонукав до співпраці у прикордонні. Цей регіон отримав назву Саар-Лор-Люкс і складається з німецьких федеральних земель Саарланд та Рейнланд-Пфальц, французького регіону Лотарингії, Великого герцогства Люксембург, а також валонського регіону Бельгії. «Великий регіон» утворили насамперед з-за економічних причин (вугледобування, кам'яновугільна промисловість), але за ними почався розвиток культури, туризму і соціальної сфери.

Якщо схарактеризувати Саарланд, то це – самостійна федеральна земля Німеччини, яка підтримує та розбудовує внутрішні зв'язки з іншими федеральними землями й ідентифікує себе з Німеччиною, а з іншого боку, Саарланд ідентифікує себе також у межах «Великого регіону», де ця земля співпрацює з іншими регіонами, які належать до інших держав.

Усі ці фактори формували Лювіга Гаріга, про якого Йохен Гібер написав, що Гаріг ні в якому разі не є письменником так званої малої Батьківщини. «Хоча в Саарланді відбуваються дії всіх його творів, але вони – це по суті один з розмаїтих видів гри його фантазії, яка охоплює увесь світ» [3]. Людвіг Гаріг почував себе сином своєї малої Батьківщини і завжди шукав аргументи, які б спростовували звичне уявлення про Саарланд, яке поширювалось і поширюється засобами масової інформації, і змальовує його з геть іншого погляду, з погляду «зульцбахівського космополіта» [там само].

2. Емоція радості як одна з найхарактерніших рис саарців

Есей «Die saarländische Freude» (Саарландська радість)(1977) [1], який дав назву цілій збірці статей, промов і фейлетонів Гаріга, має уточнюючу

назву «Читанка про гарний спосіб жити і думати». Це уточнення при всій іронії збірки, яка місцями доходить до сарказму, свідчить про те, що автор цілком серйозно намагається відкрити широкому загалу позитивну сутність саарців. При цьому він цілковито усвідомлював опозиційність свого бачення.

Його думки були спровоковані, з одного боку цитатою з «Шпігеля» про Саарланд: *«Wo Deutschland am frömmsten und am ärmsten ist, sind seine Journalisten am lahmsten und am zahmsten – an der Saar»* (Де Німеччина найпобожніша й найбідніша – там журналісти наймлявіші та найслухняніші, – на річці Саар.) [1, с. 24-25], а з іншого боку, словами федерального канцлера Німеччини (тоді Віллі Брандта), які мали схожий зміст. У цьому якраз можемо спостерігати проблематичність німецької ідентичності саарців. У 1920 році Саарланд стояв під орудою Ліги націй, а після другої світової війни був частиною Франції і навіть самостійною державою із своєю валютою, яку замінили на німецькі марки лише у 1959 р. після того, як саарці вдруге у ХХ ст. на референдумі проголосували за німецьке громадянство.

З одного боку, ми бачимо стійке бажання саарців залишатися німцями, а з іншого – критику на них, тому що за федеральними уявленнями вони не демонструють загальнодержавний рівень життя. В іронічно-саркастичній тональності Людвіг Гаріг розглядає саме тему регіонального у зв'язку з Німеччиною, коли він, використовуючи антитезу, з уїдливою іронією пише: *«Das Saarland ist der „zurückgebliebene Zwergstaat“, fromm und arm, lahm und zahm, das übrige Deutschland ist der fortschrittliche Riese, reich und weltläufig, forsch und draufgängerisch.»* (Саарланд – це «відстала карликова держава», побожна й бідна, млява і слухняна, а вся Німеччина – прогресивний велет, багатий і величний, сміливий і хвацький) [1, с. 25]. Людвіг Гаріг закидає Шпігелю і канцлеру, що вони бачать лише такі взаємовідносини, які можна пояснити причинно-наслідковими, кваліфікаційними й альтернативними

зв'язками. Його позиція полягає однак у тому, що існують взаємовідносини, які не підпадають під названі типи відносин, але це зовсім не означає, що їх потрібно нищити як непотріб. Можуть існувати парадокси, які однак «пояснюють світ набагато краще, ніж таблиця множення» (*die die Wirklichkeit der Welt viel besser erklären als das Einmalesein.*“ [1, с. 27]. Людвіг Гаріг намагається пояснити опонентам доводами у формі антитез, що не все прогресивне є також позитивним для людини: *Da stehen nun DER SPIEGEL und der Kanzler mit ihren lauten und aufdringlichen deutschen Wörtern und haben Zusammenhänge erklärt. Aber o weh, die Welt ist ja ganz anders beschaffen, und die deutschen Wörter erklären gar nicht so viel, Atomzeitalter heißt das eine, und unverzichtbare Leistung heißt das andere deutsche Wort.* [1, с. 27].

На початку викладу своїх думок Гаріг посилається на іншого саарського письменника Густава Реглера, який називає прусацтво в німецькості серед іншого як гупання у посудній крамниці [1, с. 24]. Цей вираз стає лейтмотивом думок Гаріга, наприклад він пише далі: *„Die Reichen und Weltläufigen zeigen ihre Stärke, sie trampeln wie der Elefant im Porzellanladen.“* (Багаті й величні демонструють свою силу, вони гупають як слон у посудній крамниці) [1, с. 26]

У підназві есею Гаріг використовує педагогічне поняття, й воно також стає лейтмотивом: *Und so erzieht eine Gesellschaft der Reichen und Weltläufigen ihre Kinder zum Übermut, das Körperteil ihres Totemtiers ist das Elefantenbein; eine Gesellschaft der Armen und Frommen dagegen erzieht ihre Kinder zur Besonnenheit, das Körperteil ihres Totemtiers ist die Katzenpfote.* (І так виховує своїх дітей суспільство багатих і величних до зухвальства, частина тіла їх тотемного звіра - це нога слона; суспільство бідних і побожних виховує своїх дітей до розважливості, частина тіла їх тотемного звіра - кошача лапа [1, с. 26].

Людвіг Гаріг поширює на систему освіти антитезу, яка складається з

двох фразеологізмів: *Elefant im Porzellanladen – die Katze um den heißen Brei* (слон у посудній крамниці – ходити околяса (як кішка навколо гарячої каші)). При цьому імпліцитно актуалізується антитеза *preußenartig - saarländisch* (по-пруськи – по-саарськи), й ця антитеза, на думку Людвіга Гаріґа, постійно присутня у звичайному житті, вона визначає також майбутнє. З іншого боку, він наголошує, що у нашому світі є речі, непідвладні людині, напр. під час атомних катастроф і нога слона не допоможе [1, с. 28], цим автор релятивує опозицію, і захист, який може продемонструвати котяча лапка, не здається вже таким геть нерозумним. Тобто Людвіг Гаріґ закидає Німеччині прусацтво, те, що вона з позиції федерації дуже приблизно оцінює дійсність і розбудовує технічний прогрес, багато в чому чужий людині.

Наступний комплекс питань, які Гаріґ порушує, - це характеристика типового саарця, сформованого специфікою регіонального розвитку цієї федеральної землі. При цьому він посилається на результати досліджень науково-дослідного інституту університету Саарланду, який вивчає проблеми споживання і поведінки людей. Гаріґ розглядає насамперед три тези дослідження: а) саарець радісний; б) він не дуже бере до серця роботу; в) поза Саарландом завжди відчуває тугу за домівкою [1, с. 28].

Автор пояснює сутність радості саарців, зважаючи на сприйняття Альбером Камю античного образу Сізіфа, який бачив Сізіфа щасливою людиною, тому що величезний камінь був його справою, і Сізіф відчуває велике полегшення у момент, коли камінь котиться донизу: [...] „eine Erleichterung, derer die anderen gar nicht teilhaftig werden, weil sie immer das gesteckte Ziel im Auge haben, das sie doch nie erreichen. Und so ist dieser saarländische Sisyphos immer zu Hause, und zwar bei sich selbst, freudig und erleichtert. Er sorgt für seine Verdauung, und kümmert sich nicht um den Staat, und das lehrt er auch seine Kinder. (облегшення, якого інші не відчувають, тому що вони завжди мають поставлену мету перед собою, якої однак ніколи не

досягають. І таким чином цей саарський Сізіф завжди вдома, у себе, радісний і з відчуттям полегшення. Він слідкує за своїм травленням, і не піклується про державу, і цього навчає своїх дітей) [1, с. 32].

Зважаючи на образ Сізіфа у Камю, Людвіг Гаріг доходить висновку, що радість – це властивість радісної людини, досягнута важкою працею й наголошує, що радість саарця – це скоромна радість, яка саме в ньому знайшла своє місце: *eine bescheidene und eine zu sich gekommene Freude* [1, с. 33].

Після обґрунтування радості саарця, через низку логічних умовиводів Гаріг досягає висновку про іншу характерну рису своїх співгромадян: саарець – це «ніжний анархіст» [там само]. Оксиморон дає автору підґрунтя для думки, що з цим ніжним анархізмом не можна побудувати державу такою, якою її бачить федеральний канцлер. Це твердження нагадує думку Енценсбергера [2, с. 57], який у свій час так характеризував сутність середньостатистичного німця, для якого у визначні історичні моменти, напр. перехід від одного століття до іншого, важливі прості повсякденні речі, а не пафос епохи. І в цьому сенсі ми можемо говорити про подібність тверджень обох авторів, у якій певним чином викристалізовується німецька ідентичність.

3. Саарець як приклад європейця

У цій же збірці Людвіг Гаріг опублікував також фейлетон „In der Mitte der Welt“ (Посередині світу) [2]. У генології української мови – це стаття про питання культури, (у жанровій палітрі німецької мови є і фейлетони, які мають за законами жанру гумористично-іронічно-саркастичний спектр тональностей з метою сатиричного зображення дійсності, однак вони також присвячені питанням культури, а не будь-яким темам, як у вітчизняній публіцистиці).

У цьому публіцистичному тексті Гаріг характеризує саарця як свого

роду модель європейця. А Саарланд автор декларує як «*Keimzelle eines großen und schönen Europas*» (зародок великої і гарної Європи) [2, с. 70], хоча ця федеральна земля в історії Європи часто була яблуком розбрату між Францією і Німеччиною. На сьогодні однак, незважаючи на те, що саарці двічі за минуле століття проголосували за належність до Німеччини, а не до Франції, відносини Саарланду з Францією залишилися дружніми. І цей факт є свідченням іншого типу демократичних відносин, характерних для Європи, які толерують волевиявлення народу, ставляться до нього з повагою. І при цьому в німецькому Саарбрюкені відчувається французький стиль життя.

Людвіг Гаріг характеризує у цій статті саарців з позитивного боку і звертає увагу читача на їх такі вагомні риси, як упевненість і насолода життям [2, с. 71]. Упевненість, але також тугу за домівкою Гаріг виводить з факту, що більшість саарців мешкають у приватних будинках з маленьким садочком або мають ділянку поля, що їх дуже прив'язує до Саарланду.

Гаріг порушує також питання невибагливості людини, актуальне через недостатність природних ресурсів у світі. Його голос звучить в унісон з Генріхом Беллем, Вальтером Кауером, а також з Юрієм Брезаном і з багатьма іншими авторами, які розпізнали загрозу для планети в суспільстві, що в гонитві за модою викидає на смітник речі, які ще перебувають у гарному стані, і витрачає ресурси, які не встигають відновлюватися в короткий термін. Гаріг, як і ці письменники, закликає суспільство отямитись і показує шлях приємного економного життя, яке задовольняло б основні потреби людей.

Специфічне ставлення саарців до життя сформовано також фактом, що Саарланд - це найменша федеральна земля Німеччини. Реакція на цей факт виявляється в тому, що саарці з великого роблять маленьке, а з гігантського сміхотворне: *das Große winzig und das Gigantische lächerlich*. Вони сповідують скромну легкість: «*Er bekennt sich zur bescheidenen Leichtigkeit*». Гаріг варіює цю характеристику у метафоричному порівнянні: «*Alles Schwere ist ihm*

zuwider; er möchte leicht sein wie ein Vogel, der über den Dingen schwebt» (Усе важке йому огидне, він хотів би бути легким як птах, що ширяє високо над повсякденними речами) [2, с. 73].

Вислів великого Гете «*Leben und leben lassen*» (жити і давати жити іншим) точно підходить саарцям, тому що Гаріг пише: *Das Leben und das Lebenkönnen, das Leben und das Lebenlassen, das ist saarländische Lebensart. Der Saarländer lebt aus der guten Gelegenheit heraus. Es ist diese lateinische „Opportunität“, die er beherzigt; der Saarländer ist Grenzländer, und der Grenzländer überlebt nicht durch Verteidigung von absoluten Ansprüchen, sondern durch seine gesunde Opportunität, er rettet sich, indem er die gute Gelegenheit ergreift.* (Жити і вміти жити, жити і давати жити іншим – це життєве кредо саарців. Сарець живе, використовуючи відповідний випадок. І це та романська «зручність», яка його надихає; саарець – житель прикордоння, а вони виживають не за рахунок захисту якихось абсолютистських вимог, а з-за свого здорового глузду, вони себе рятують тим, що вчасно використовують відповідну можливість.) [2, с. 80-81].

Федеральний канцлер Німеччини Ріхард фон Вайцзекер свого часу зауважив: «*Die Saarländer leben uns vor, wie man gleichzeitig ein guter Saarländer, ein guter Deutscher, ein guter Europäer und ein guter Nachbar sein kann.*» (Саарці своїм життям демонструють нам, як можна одночасно бути гарним саарцем, гарним німцем, гарним європейцем і гарним сусідом) [7]. У цій характеристиці чітко виявлені зв'язки регіонального, федерального і глобального. А регіональна ідентичність має ознаки вищого щаблю відносин.

4. Висновки

Регіональне і глобальне часто вступають в протиріччя, але при цьому регіональна ідентичність стає більш наявною й усвідомленою. У якійсь своїй частині регіональне є носієм глобального, тому що інтеграційні процеси - це також процеси уподібнення. Критерії регіональності у формі гомогенності й

функціональності переживають певну модифікацію щодо Саарланду під впливом загальноєвропейського (античність як спільна культурна спадщина, спільна історія, спільний ринок), Великого регіону Саар-Лор-Люкс (економічні переваги) і загальнофедерального в Німеччині (економічна, культурно-мовна ідентичність), а також ідентичного в глобальному (техногенні катастрофи, нестача ресурсів, маленькі радощі звичайного життя). Лювіг Гаріг пише про ці факти в іронічній тональності, використовуючи антитезу, оксиморон, метафоричні порівняння і метафору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Die Region*. Режим доступу: <https://de.wikipedia.org/wiki/Region>
2. *Enzensberger, H. M.* Über die Schwierigkeiten der Umerziehung // Die deutsche Literatur in Text und Darstellung. Gegenwart. Hg. Gerhard R. Kaiser. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 1978. S. 56-57.
3. *Hieber, J.* Ludwig harig zum Fünfundachtzigsten: Ein Sprachspielunternehmen von erstaunlichem Ausmaß, FAZ vom 18.07.2012 Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/autoren/ludwig-harig-zum-fuenfundachtzigsten-ein-sprachspiel-unternehmen-von-erstaunlichem-ausmass-11821251.html>
4. *Pichler, R.* Koalition legt Gesetzespaket vor. Bund erkauf sich mehr Kontrolle. // Stuttgarter Zeitung vom 18.05.2017, Інтернетресурс, режим доступу: <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.koalition-legt-gesetzespaket-vor-bund-erkauf-sich-mehr-kontrolle.ecca8251-34b8-47fd-8936-c1ba9a01b05a.html>
5. *Schiermeyer, M.* Starker Bund – schwache Länder. Die verkümmerte Macht der Landesfürsten. // Stuttgarter Zeitung vom 14.10.2017, Режим доступу: <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.starker-bund-schwache-laender-die-verkuemmerte-macht-der-landesfuersten.e5b56e82-2c15-48a2-9260-fad4e8de965c.html>
6. *Ziedler, Ch.* Kommentar zum Föderalismus. Bundesländer in der Defensive, Stuttgarter Zeitung vom 28.08.2017 Режим доступу: <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.kommentar-zum-foederalismus-bundeslaender-in-der-defensive.81cc6959-99fd-4828-b0c2-d585faed374.html>
7. *Weizsäcker, R. von* // Bulletin: Rede von Bundespräsident Dr. h. c. Joachim Gauck bei der Informations- und Begegnungsreise mit dem Diplomatischen Korps und den Missionschefs internationaler Organisationen am 02. Mai 2016 in Völklingen Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/2016/05/50-1-bpr-begegnungsreise.html>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Harig, L. Die saarländische Freude // Die neue saarländische Freude. Ein Lesebuch über die gute Art zu leben und zu denken. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1990. – S.24-33 2. Harig, L. In der Mitte der Welt. In: Die neue saarländische Freude. Ein Lesebuch über die gute Art zu leben und zu denken. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1990. – S.66-84.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2018

S. M. Ivanenko Dr. Sc., Professor

National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv

CRITICAL CULTUROLOGICAL PUBLICISM OF THE "REGION-FEDERATION-EUROPE" RELATIONS BY LUDWIG HARIG

The article deals with the cultural coverage of the "Region-Federation-Europe" relations in publicism by Ludwig Harig (Saarland) who demonstrates the characteristic features of the society regional development as an embodiment of global processes. It is noted the small regions extraordinary contribution to modern global processes using an ironic tonality (antithesis, oxymoron, metaphorical similes, metaphor).

Key words: *region, federation, Europe, Saarland, irony, antithesis, gladness.*

Иваненко С. М., д. филол. н., проф.

НПУ имени М. П. Драгоманова, г. Киев

КРИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА ЛЮДВИГА ГАРИГА ОБ ОТНОШЕНИЯХ «РЕГИОН-ФЕДЕРАЦИЯ-ЕВРОПА»

В статье рассматривается освещение отношений «регион-федерация-Европа» в публицистике Людвига Гарига (Саарланд), который определяет признаки регионального развития общества как воплощение глобальных процессов и отмечает незаурядность вклада маленьких регионов в эти процессы современности, используя ироническую тональность (антитеза, оксюморон, метафорические сравнения, метафора).

Ключевые слова: *регион, федерация, Европа, Саарланд, ироничность, антитеза, радость.*